CE A FĂCUT MARX PENTRU ȚĂRAN?

Autor: Andrei Poganu | 12 noiembrie 2021

Incompatibilitatea dintre ideologia marxistă și principiile comunităților țărănești trece adesea neobservată. Clasa țăranilor a fost și ea comasată în conținutul termenului de proletariat, iar memoria istorică îi amintește pe țărani ca pe niște revoluționari. Însă țăranii au avut de suferit enorm în urma revoluției din 1917, iar asocierea lor cu partidul comunist este o nedreptate istorică care trece de cele mai multe ori nesesizată. În acest sens, cel mai reprezentativ punct de vedere îi aparține lui David Mitrany, care și-a dedicat o bună parte a carierei sale academice studiului situației economice și politice balcanice. În cele ce urmează voi prezenta poziția lui.

Există o incongruență principială între, pe de o parte, ideologia marxist-leninistă și diferitele ei incarnații istorice și, pe de altă parte, drepturile și libertățile țăranilor. Frapant este că avansarea comunismului în statele estice și în Asia pare a fi fost susținută tocmai de clasa țărănească.

În toate statele în care s-a instalat, începând cu Rusia anului 1917, până la China din 1949, comunismul s-a ridicat victorios pe spezele comunităților țărănești dezafectate. În fapt, mulțimile țărănești revoltate au fost manevrate de către o autoritate politică care viza răspândirea comunismului și instaurarea societății epurate de clase – o revoluție proletară în care proletariatul este minoritar sau aproape inexistent. Nemulțumirea țăranilor cu privire la statutul lor economic a oferit prilejul ideal pentru ca proiectul comunist să integreze forța maselor sărace și revoltate în mișcarea revoluționară. Dar între cele două există o incompatibilitate axiomatică. Nemulțumirea comunităților țărănești nu poate fi echivalată cu spiritul revoluționar bolșevic. Iar, istoric vorbind, revoltele urzite de țărani nu au izvorât din considerente ideologice și nici nu au reprezentat un factor suficient de puternic pentru a-i face pe aceștia să îmbrățișeze agenda comunistă.

Noul și vechiul

La cumpăna dintre secole, România era un popor predominant rural, a cărui structură administrativă învechită eluda drepturile țăranilor. Avansul tehnologic, îmbunătățirea condiției vieții, creșterea natalității în țară și peste granițe, migrația de la sat la oraș și

facilitarea exportului internațional aduceau mari dificultăți comunităților țărănești. Agricultura era baza economiei românești, iar marea parte a populației depindea de pământ și trăia din cultivarea lui. Statutul țărănimii era de mult timp neglijat, iar cerințele marilor moșieri și arendași îngreunau tot mai mult comunitățile rurale. Reforma agrară din 1864 nu le adusese acestora îmbunătățiri prea mari. Deși țăranilor li s-a acordat dreptul de proprietate asupra pământului pe care îl lucrau, majoritatea a rămas dependentă de foștii moșieri, neputându-se dezvolta o clasă liberă și prosperă de țărani, care să constituie coloana vertebrală a economiei românești.

Era din ce în ce mai dificil pentru ei să țină pasul cu cerințele exportului de cereale, odată ce agricultura a căpătat un caracter comercial și pe măsură ce producția de cereale a început să răspundă din ce în ce mai mult cererilor de pe piața internațională. Solicitarea la care erau supuși i-a adus la capătul puterilor în 1907, când au răspuns condițiilor grele pe care le îndurau în cel mai accesibil mod: răscoala. Disperarea manifestată de țărani în acele vremuri a pus în mișcare câteva încercări de a îmbunătăți statutul social al acestora. Cei mai consecvenți reprezentanți ai reformei agrare în parlament au fost liberalii lui Ion I.C. Brătianu. Dar procesul era lent și a fost rapid surprins de izbucnirea Primului Război Mondial, care a stopat orice pretenție de reabilitare a țărănimii. În ciuda situației lor economice precare, țăranii nu au adoptat ideile marxiste.

Țăranul în ochii lui Marx

Asocierea ulterioară dintre comuniști și țărani este întru totul paradoxală. Ea nu a fost dorită de nici una dintre tabere. În ochii lui Marx, țăranii erau doar niște animale, puțin mai evoluate decât patrupedele obișnuite ale ogradei. Această clasă era personificarea anacronismului, a unui barbarism păstrat până în vremurile modernității, cu care nu mai reușea însă să țină pasul. Țăranii erau un capitol apus al istoriei și o piedică în progresul de modernizare industrială, de care timpurile noi trebuiau să se dispenseze cât mai curând.

Noțiunea de progres a lui Marx viza: industrializarea la scară mare, inclusiv a agriculturii; colectivizarea, adică comasarea tuturor proprietăților agricole în ferme administrate de stat; centralizarea producției și dezvoltarea industriilor agricole cât mai mari, în care să lucreze cât mai mulți muncitori; naționalizarea resurselor solului și colectivizarea pământului agricol. Toate acestea reprezentau etape fundamentale pentru construirea societății lipsite de clase. Ele au fost păstrate în mai toate variațiunile comuniste.

Țăranii, în schimb, aveau o viziune radical diferită. Ei luptau în primul rând pentru a-și câștiga dreptul de proprietate asupra mijloacelor de producție agricolă. Și doreau ca agricultura să fie organizată pe baza gospodăriilor mici, independente, iar producția să fie realizată în cadrul mișcării cooperatiste.

Marx în ochii țăranului

Chiar dacă partidul comunist a văzut țăranii ca pe o resursă, industrializarea și modernizarea impusă cu forța nu au fost niciodată binevenite în societățile rurale. Țăranii pur și simplu nu aveau nevoie de proiectele sociale și economice marxiste. Tradiția, cultura și principiile lor morale alcătuiau baza pentru un mod de viață specific, eterogen. Țăranii aveau un sistem propriu de ajutor reciproc, fundamentat pe virtuțile morale și o legătură strânsă cu religia. Pentru aceste comunități, marxismul nu reprezenta un progres, ci dezicerea de traiul tradițional și abandonarea dinamicii sociale specifice satului.

Satul și orașul sunt în mod fundamental desincronizate. Conduita morală, climatul de opinie și îndatoririle civice sunt întru totul diferite. Cultura satului nu a asimilat niciodată materialismul dialectic și cel mai probabil nu o va face vreodată. Pe țărani nu îi interesa proiectul marxist și nici nu înțelegeau prea bine ideile revoluționare abstracte sau planificările economice centralizate. Pentru ei era important să obțină mai mult pământ și o administrație decentă. Și preferau să le dobândească prin implicare politică onestă, și nu prin demonstrații de forță.

Totuși, comunitățile țărănești au fost integrate până la urmă în proiectul comunist. Iar această fuziune de forțe a fost realizată de doi factori: adaptarea leninistă și „indiferența occidentală”.

Lenin și noile viziuni

Eșecul revoluției din 1905 l-a făcut pe Lenin să-și dea seama de rolul crucial pe care l-ar putea juca țărănimea în proiectul bolșevic. Revoluția nu ar fi putut avea loc în Rusia fără ajutorul maselor țărănești. Fără ei, bolșevicii pur și simplu nu dispuneau de o forță numerică relevantă. Lenin a modificat astfel, spre indignarea marxiștilor „puri”, ideile și prevederile lui Marx asupra problemei agrare. Marx nu a apreciat relevanța socială și economică a claselor țărănești și nu a sesizat ponderea lor în proiectul revoluționar. Modificările aduse de Lenin doctrinei au prevăzut ca, după ce revoluția va fi realizată cu succes, țăranii aveau să primească pământ, distribuit fiecăruia în loturi mici, egale. În rest, dictatura proletariatului, planificarea centralizată, sistemul bazat pe dezvoltare industrială au rămas la fel. Decizia de împroprietărire a țăranilor a fost una din cele mai inteligente mișcări strategice ale comuniștilor și a reprezentat factorul determinant în reușita revoluției. În absența forțelor provenite din mediul rural, este foarte îndoielnic ca revoluția din 1917 să fi avut vreun succes. În plus, Lenin și-a dat seama că nicio încercare de colectivizare a agriculturii nu va avea o reușită imediată. Acesta avea să fie un proiect de lungă durată cu o dezvoltare treptată, în care era mult mai eficient ca țăranii să fie convinși să se alăture de bunăvoie, decât să fie siliți să o facă. A-i câștiga pe țărani de partea comunismului era, deci, un factor decisiv.

Ochii închiși ai Occidentului

Al doilea factor a fost „indiferența Occidentului”. Liberalii occidentali nu au luat în serios problema țărănimii și au fost în principal preocupați de statutul națiunilor, de independență și de relațiile internaționale. Nici socialiștii nu au fost solidari cauzei țăranilor. Ba mai mult, au fost nu doar indiferenți, ci chiar ostili față de țărănime. Mitrany atrage atenția asupra perioadei de după Primul Război Mondial, în special asupra Tratatului de la Versailles. Neglijența arătată atunci revoluției bolșevice și implicațiilor ei avea să determine un lanț de evenimente cu efecte majore în anii ce aveau să urmeze. Pentru contextul balcanic, relația dintre unitate națională, libertate individuală și drepturile de proprietate ale țăranilor era cardinală. Echilibrul social depindea de buna cântărire a celor trei factori. Cu toate acestea, gânditorii din Vestul european au ratat acest detaliu important. Occidentul parcă a închis ochii în fața nedreptăților comise împotriva celei mai dense pături sociale ale unei jumătăți de continent. Faptul că țăranii erau o clasă subdezvoltată tehnic nu era un motiv suficient pentru ca ea să fie neglijată. Din contră, poate tocmai din acest motiv ar fi trebuit să se afle în centrul atenției. Desconsiderarea unei clase atât de numeroase pe criterii de subdezvoltare tehnică era absurdă, cel puțin pentru integritatea socială a statelor agrare precum România. Însă aceasta a fost abordarea politicienilor occidentali, absorbiți de evoluția revoluției industriale și noua lume a științei care se dezvăluia în fața ochilor lor. După 1919, în Europa Centrală și de Est au apărut partide țărănești care încercau reabilitarea maselor din mediul rural. Acestea încercau să asigure o calitate superioară a vieții pentru comunitățile țărănești falimentare. Iar din acest motiv au devenit rapid ținta discriminărilor și abuzului din partea grupurilor privilegiate ale respectivelor țări.

Răsplata

Faptul că partidele occidentale, liberale sau socialiste, au ignorat discriminarea la care au fost supuși țăranii europeni de către alte grupuri și vulnerabilitatea lor în fața avansului comunist din primele decenii ale secolului 20 a avut consecințe dezastruoase pentru anii ce au urmat. Situația lor era într-o continuă degradare. După ce s-a declanșat Al Doilea Război Mondial, relevanța maselor rurale a intrat din nou în vizorul sectorului guvernamental, iar liderii mișcărilor țărănești, chiar și cei aflați în exil, au primit funcții-cheie în administrație. Sorții nu au fost însă de partea lor. Speranțele de reabilitare a țăranilor au fost risipite după ce întregul bloc estic a intrat sub dominanță sovietică la finele anilor ’40. Guvernele comuniste, odată instalate, au rupt orice contact cu Occidentul. Democrațiile din Vest nu mai puteau face nimic pentru a asigura țăranilor poziții echitabile în așa-zisele guverne populare. Pentru un stat ca România, aceștia erau zorii dictaturii. Majoritatea liderilor mișcărilor țărănești au fost întemnițați sau uciși, doar puțini au fugit în exil și au stabilit Uniunea Țărănească Internațională în Washington. Scopul guvernelor comuniste a fost înlăturarea opoziției, astfel toate celelalte partide, inclusiv cele socialiste, au fost treptat eliminate din peisajul politic sau

asimilate de către Partidul Comunist. Pentru a-l cita pe Mitrany, „dictatura stângii a continuat și a finalizat distrugerea mișcărilor democratice, țărănești, pe care dictatura dreptei o începuse în Europa Centrală și de Est.”

Trădarea canonului

Comuniștii au rămas leniniști neînduplecați, chiar dacă aceasta a însemnat contrazicerea doctrinei marxiste. Scopul lor era instaurarea dictaturii proletariatului, iar pentru realizarea ei au fost capabili să se folosească până și de mijloacele unei politici non-marxiste.

Situația în Estul european se schimbă în a doua jumătate a secolului XX. Este de notat faptul că, în 1917, bolșevicii lipsiți de autoritate erau puși în fața revoltelor țărănești în plină derulare și nu puteau decât să profite de ocazie și să se alăture maselor revoltate. Însă după cele două războaie armatele sovietice aveau deja controlul asupra statelor estice. Abordarea sovieticilor a fost alta decât cea prevăzută de doctrina marxistă. Pe lângă eliminarea opoziției, ei au implementat un program de împroprietărire a țăranilor după adaptarea leninistă. Au împărțit marile domenii moșierești în loturi egale și le-au distribuit țăranilor săraci. Reforma agrară a fost cea mai importantă reformă implementată de comuniști și a fost în mod cert ceea ce le-a adus reușita pe termen lung.

Politicile comuniste au fost în mod fundamental non-marxiste. Ele au deviat de la canonul marxist din *Capitalul* și s-au îndreptat spre politica leninistă de persuadare a țăranilor. Colectivizarea era marea provocare, o a doua revoluție după spusele lui Stalin, care se prezenta a fi chiar mai dificilă decât prima. A începe prin programele de împroprietărire a țăranilor oferea pretextul ideal pentru a săvârși treptat reversul către proiectul fundațional marxist al unei agriculturi centralizate. Cu orice ocazie, comuniștii erau pregătiți să facă această schimbare, care în Rusia fusese deja realizată cu succes. Însă în funcție de diferitele țări în care au ajuns la putere, politicile lor s-au rezumat la dezvoltarea unei industrii cât mai mari, pentru a cultiva o clasă proletară cât mai numeroasă.

Dar colectivizarea și concentrarea activității agricole de către o instanță centralistă trebuia să se petreacă natural, ca o lege economică – sau cel puțin așa preconiza Marx. În realitate însă acestea au trebuit forțate asupra țăranilor și tot de forță au avut nevoie pentru a fi păstrate. Dezideratul comunist nu a fost niciodată fezabil, iar cei care au avut de suferit, printre mulți alții, au fost tot țăranii, care au resimțit pe propria piele disfuncționalitatea sistemului agrar socialist. Impunerea „dezvoltării” economice era marca dictaturii.

Nu este departe de adevăr să spunem că reușita comunismului a depins de masele țăranilor. Cu toate acestea, tot ei au fost cei atacați în cel mai vehement mod posibil de

către marxiști. Cu greu am putea lua în serios ideile de dialectică a istoriei și de sinteză finală atottămăduitoare. Revoluția nu a fost o necesitate istorică, ci un fenomen accidental care a parazitat indignarea țăranilor. Relația dintre țărani și comuniști are un caracter de-a dreptul absurd, chiar ironic, și ne provoacă perplexitatea ori de câte ori privim în trecut.

Așezarea prafului

În realitate, țăranii și comuniștii nu au fost niciodată aliați. În niciunul din cazurile istorice nu putem vorbi de o îmbrățișare voluntară și conștientă a ideologiei comuniste de către comunitățile de țărani. Iar în ce privește încercările de centralizare a mijloacelor de producție agricolă și evoluția „naturală" a industriei agricole prescrise de Marx – ele nu s-au adeverit niciodată. Mitrany argumentează împotriva lui Marx, spunând că planificarea agricolă a fost singura parte a proiectul marxist, aplicată în mod practic, care a dovedit la fiecare pas că este în mod fundamental nerealizabilă. Proiectul agrar comunist, cotele de producție, gestiunea centralizată nu au fost idei fezabile din punct de vedere economic. După părerea lui Mitrany, planificarea agricolă, singura prevedere marxistă realizată în mod real, reprezintă principalul criteriu de evaluare a relevanței economice a marxismului. În orice instanță cunoscută, aceasta a fost impusă cu forța și a trebuit păstrată tot cu forța pentru a funcționa. Putem specula, spunând că, dacă Occidentul, introvertit de un urbanism în plină evoluție, nu ar fi fost atât de indiferent la imensele implicații sociale ale problemei țărănimii în Europa de Est și Asia, probabil că revoluția bolșevică s-ar fi derulat altfel, iar o jumătate de continent ar fi avut un alt parcurs istoric. Dar speculațiile istorice depășesc scopul acestei expuneri.

Țăranii au reprezentat o resursă aparent inepuizabilă, mereu la dispoziția puterilor politice. Însă când venea vorba de a le oferi o răsplată pentru munca depusă, partidele ajunse la conducere îi treceau cu vederea. Imaginea lor în oglinda istoriei s-a prăfuit. Azi abia dacă mai este vizibilă. Dar soarta lor nu a fost una voluntară, ci forțată. Trecutul trebuie reamintit și privit sub lumina prezentului, dacă ne dorim ca istoria să nu se fi derulat în van. Costurile avântului revoluționar, ale dictaturii comuniste pentru soarta diferitelor grupuri sociale, din care țăranii reprezintă doar un caz particular, trebuie reevocate pentru ca istoria să nu se repete.

Imagine: Vincent van Gogh – „The Sower (Sower at Sunset)" (1988); sursa imaginii: Wikimedia Commons